

Valda Čakare, Teātra kritiķe un zinātniece

INSTRUMENTS DZĪVES SAKĀRTOŠANAI

**RECENZĪJA PAR LATVIJAS NACIONĀLĀ TEĀTRA IZRĀDI “LĪGAVU
MEDNIEKI” PAULAS PĻAVNIECES REŽIJĀ**

Laba izvēle

Nacionālajam teātrim Anšlava Eglīša romāns “Līgavu mednieki”, ko dramatisējis Klāvs Mellis un iestudējusi Paula Pļavniece, šķiet esam laba izvēle. Netrūkst ne krāšņu raksturu, ne piņķerīgu attiecību, ne asprātīgu dialogu. Tomēr Anšlavs Eglītis ir arī ciets rieksts, jo atrast viņa rakstības stilam atbilstošu teātra ekvivalentu liekas gandrīz vai neiespējami. Bet – par to vēlāk.

Līgavu mednieki romānā ir kopskaitā trīs – hedonists, uz dzīves baudām orientētais Atis Dušelis, krampīgais šeftmanis Mārtiņš Ķurzēns un veiklais vārdu virpinātājs Pāvils Epalts. Medību laukus jaunekļi atrod baņķiera Surģenieka salonā, kur valdonīgi saimnieko viņa meita – daiļā Grizelda, dīvēnā īgst viņas flegmātiskā māsa Dagne, bet vīriešu skatienus kā magnēts pievelk Surģenieka mašīnrakstītāja – piemīlīgā Nikolīne Buivide. Piedzīvojuši savā līgavas meklējumu ceļā gan kāpumus, gan kritumus, romāna finālā divi laulību avantūristi katrs savā, kaut ne gluži tādā veidā, kā cerēts,

tiek pie precēta vīra goda. Izņemot romāna centrālo tēlu – domājams, Anšlava Eglīša *alter ego* Epaltu, kurš instinktīvi nojauš, ka, ideālu pārvēršot realitātē – apprecot pasaku fejai līdzīgo Nikolīni –, tas, proti, ideāls zaudēs savu neatvairāmo pievilcību. Tālab Epalts laižas lapās – kāpj uz kuģa, lai dotos uz Londonu.

Priekšplānā no kreisās: Irīsa Majore – Agate Marija Bukša, Dagne – Jana Ļisova // Foto – Kristaps Kalns

Ko iesākt teātrim?

Romānu pārlasot, kādreizējā jūsma par dialogiem, kuros asprātības tiek mētātas kā ping ponga bumbiņas, šķiet noplakusi; arī Epalta izsmalcinātie, aristokrātu saziņas manierē stilizētie literārie jūtu izlijumi zaudējuši sākotnējo pievilcību. Šo rindu autore jaunībā tik valdzinošais rakstnieks tagad rādās esam pārlietu runātīgs, bez zemtekstiem un noklusējumiem, kuri piešķirtu raiti ritošajiem dialogiem dziļumu un daudznozīmību. Toties jaunu spožumu negaidīti iemantojušas tolaik ne tik saistošās lappuses, kurās Anšlavs Eglītis apraksta, piemēram, klusā centra namu fasādes,

Epalta apmeklētā puķu veikala repertuāru, Dušeļa baudītos ēdienus un dzērienus Rīgas krogos vai cilvēkus, kuru portretos ar indīgu vērīgumu un precizitāti ievēl niansētus vaibstus. Apraksts ir žilbinoši vizuāls, bet ko ar to iesākt teātrim, kam uz papīra lapas uzdrukātie vārdi jāpadara ieraugāmi nevis iztēlē, bet vieliskā, materiālā veidolā?

Dramatizējuma autors Klāvs Mellis romāna spožā literāriskuma priekšā nav kapitulējis, bet atjautīgi aizvietojis to ar teātrim kā darbības mākslai vitāli nepieciešamajām fiziskajām norisēm, kuras kalpo ja ne arhitektūras un ēdienkartes, tad rakstura atklāsmei tikpat labi kā Eglīša detalizētie apraksti. Piemēram, Grizeldas un viņas iztapīgā pielūdzēja Dušeļa cilvēciskās kvalitātes izgaismo gan epizode, kurā viņš izpilda untumainās jaunkundzes prasību, uz vienas kājas stāvēt, "paņemt" augsto "do", gan aina, kurā, Grizeldas izrīkots, atveido strūklaku čurājošā puisēna izskatā vai kā izsūtāmais zēns pēc komandas skraida ar zefīra šķīvi. Arī korporeļu duelis ar teatrāliem izklupieniem un rapieru vicināšanu palīdz veidot ne tikai aktīvas darbības zonu, bet arī priekšstatu par studentu organizācijā "Kubezele" valdošajiem tikumiem. Nevaru gan nepievienoties kolēģiem recenzentiem, kuriem šķiet, ka graciozās iesaukas Ķebelkāja aizstāšana ar klaburīgo Ķebļakāju un švītīgā grāfa Deguna de Knibēna aizvietošana ar prasto grāfu Puņķi smalko aprindu salona kultūrā īsti neiederas arī tad, ja ņemam vērā šo aprindu ne pārāk seno zemniecisko izcelsmi.

No papīra lapas uz skatuves dēļiem

Izrādi skatoties, rodas sajūta, ka tās veidotāji Anšlava Eglīša kolorītās vārdu virtenes sapresējuši kā ābolus vai ogas un izvilkuši no tām esenci, kurai piešķirta izkāpināti groteska, teju vai karikatūriskā forma. Īstenībā ļoti tuva rakstnieka ironiskajam, distancētajam skatījumam uz Rīgas sabiedrības krējumu. Eglītis ir nesaudzīgs. Pat jaunavīga skaistuma nevainojamo iemiesojumu Nikolīni viņš Epaltam liek iztēloties vecumā kā izplūdušu un sievišķīgu pievilcību zaudējušu būtni.

Groteskā pasaules dinamiku palīdz uzturēt spēkā Sintijas Skrabes kontrastējošās kustībās balstītā horeogrāfija. Komponista Miķeļa Putniņa gandrīz nepārtraukti skanošās dricelīgās, Rūdolfā Dankfelda bangu partijas ritma uzkrūlētās mūzikas pavadībā uz skatuves mutuļo nemitīga rosība. Līdz ar galveno lomu tēlotājiem to nodrošina Lauris Limbergs un Kultūras akadēmijas dramatiskā teātra specialitātes un režijas ceturtā kursa studenti – Mārtiņš Mikožans, Kurts Kārlis Mitenbergs, Jēkabs Pikšēns, Dita Apsīte un Megija Cvečkovska, kam uzticēts veidot gan masu skatus, gan tādu kā dzīvo dekorāciju. Surģenieki, viņu salona viesi, studentu korporācijas “Kubezele” biedri un viņu draudzenes atļaidināti šīberē, flirtē, skaidro attiecības un dara to te saskaņotā unisonā, te kontrapunktā, bet kustību raksts arvien ir galēji deformēts. Visas norises, kopā ņemot, izskatās pārspīlēti, butaforiski un pretenciozi – tā, kā ironiski noskaņotam vērotājam no malas varētu izskatīties jaunu un ne tik jaunu iznirēju centieni saorganizēties rietumnieciska parauga sabiedrības *crème de la crème*.

Butaforiskais jūgends

Kaut arī romāna darbība notiek pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados, scenogrāfu Kristapu Kramiņu valdzinājusi doma par gadsimta sākuma jūgendstilu, kura nosaukumā ietverta norāde uz jaunību un kura arhitektūras paraugi koncentrējušies Rīgas turīgajā klusajā centrā. Skatuvi scenogrāfs visā platumā aizbūvējis ar iespaidīgu, gluži kā no kartona izgrieztu plakanu, grezni ornamentētu fasādi. Aiz tās vīd Surģenieku salons ar visiem obligātajiem atribūtiem – izliektām kāpnēm, dekoratīviem krēsliem un zvilņiem un, protams, krāšņu palmu puķu podā. Šīs godības priekšā salona viesi kārtējās suarejas vai Grizeldas un Dušeļa kāzu skatā izkārtotas glītos salikumos kā uz pastkartēm. Oskara Pauliņa gaismas no pompozā kopskata izceļ atsevišķus objektus – Nikolīnes seju, kura pazib dzīvokļa lodziņā, vai Epalta darba vietu – bibliotēku, kura iekārtota telefona būdiņā. Pie sienas izlikta fotogrāfija, kurās redzams arī Anšlavs Eglītis, noraugoties uz savu varoņu dzīves peripetijām un

apliecinot izrādes veidotāju nolūku ienirt trīsdesmito gadu realitātē un vienlaikus uzlūkot to no malas.

Kostīmu un grima māksliniece Berta Vilipsone-Ieleja aktierus (kopskaitā divdesmit vienu) ietērpusi atbilstoši pagājušā gadsimta trīsdesmito gadu dreskodam – kungiem platbikšu uzvalks vai fraka, breolīnēti mati, svārki atpogāti, lai var redzēt vesti un roku nevērīgi iestumt bikšu kabatā, korporeļiem galvā deķeļi un pāri vēderam nokarājas spožas pulksteņķēdes, dāmām kājās no siksnīņām pītas kurpītes, balles kleitām sarežģīti piegriezumi un dziļi dekoltē, sejas klāj spilgts grims (ka tik ne ar Tomberga fabrikas slavenā pūdera palīdzību nostiprināts), mati saveidoti stīvās ondulācijās. Tā vien liekas, ka tiekam ievesti ilustrētā žurnāla “Atpūta” realitātē, kura tīši paspilgtināta un manāmi deformēta.

Skats no izrādes “Līgavu mednieki” // Foto – Kristaps Kalns

Trīs vīri medībās

Līgavu medniekus spēlē Matīss Kučinskis (Epalts) – smuks, kustīgs un vitāls, zelta zobu mirdzinādams tik intensīvi, ka gribot negribot visu laiku jāskatās aktiera mutē, Igors Šelegovskis (Dušelis) – pakalpīgs un lunkans kā dēle līdz brīdim, kad izdodas piepildīt savus hēdoniskos centienus, un Rūdolfs Sprukulis (Ķurzēns) – ducīgs, bērnišķīgi nopietns un ietiepīgs. Visiem trim piemīt atzīstama ķermeniskā pašapziņa. Augumi dāmu virzienā izlokās galantos ķeburos, turklāt dažās mizanscēnās trijotne dekoratīvi savietojas tā, lai drusku strupākais Ķurzēns atrastos starp Dušeli un Epaltu, kuri dīžājas kā divi gaiļi. Augumu atšķirības šķiet norādām uz atšķirībām garīgajā struktūrā. Skaidrs, ka pragmatiskais Ķurzēns uz zemes stāv stingrāk nekā abi fantazētāji un gaisagrābšļi, un nav mazsvarīgi, ka ir arī cilvēciski bagātāks un vairāk nobriedis. Ne velti Anšlavs Eglītis Ķurzēnu ar epitetu kruzuļiem “aptamborējis” mazāk nekā viņa cīņu biedrus.

Brīnišķīgais “medījums”

Romānā nozīmīgs mīlas pārdzīvojumu katalizators ir Epalta un ne tikai Epalta sirdī iekritusī Nikolīne. Dramatizējumā un līdz ar to arī izrādē piemīlīgo mašīnrakstītāju izkonkurē niķīgā Grizelda. Iespējams, tāpēc, ka gaišzilās varones pēc definīcijas mēdz būt garlaicīgākas nekā atskabargainās vellatas. Elza Rūta Jordāne, glīti ģērbta tumšā darba tērpā ar baltu apmali vai melnā vakarkleitā ar zeltmirdzošu apmetnīti, Nikolīni spēlē kā pareizo meiteni – dzīves teicamnieci. Viņai nepiemīt Eglīša piedēvētā apziņa par savu pievilcību, kas būtu izmantojama kā valūta, par ko nopirkt drošu nākotni, un, iespējams, darītu tēlu aktieriski krāsaināku. Lauras Siliņas Grizeldai atvēlēts plašāks rakstura atklāsmes diapazons – nelaimīga laulība, tēva bankrots un pēc tam arī viņa nāve ir smagi triecieni, kuri tomēr jauno dāmu nesalauž. Laura Siliņa, šķiet, jūtas tuvāka savaldīgajai likteņa piemeklētajai Grizeldai izrādes otrajā cēlienā. Niķīgā asprāte, kas izsmējīgi dancina un pazemo savus pielūdzējus visā pirmā cēliena garumā, aktrisei liekas prasām zināmu piespiešanos.

Grizeldas māsu – flegmatisko lauku dzīves mīļotāju Dagni Jana Ļisova apveltī ar kolorītā laiskumā slēptu aizvainojumu par savu pievilcības trūkumu, bet Libērijas un Nikaragvas konsula Majora meita Iriša – Agate Marija Bukša – paliek atmiņā ar īgnu sejas izteiksmi un sarežģītu galvas rotu. Viņas uzmīļotais un tēva bankrota dēļ neveiksmīgi no rokām izslīdējušais Surģenieku dēls Visvaldis ir zaudējums, kura dēļ vērts īgt. Stalts augumā, atbrīvots un pašpārliecināts uzvedībā, Raimonds Celms līdz ar sieviešu valdzinātāja harismu spēj ievilkt Visvaldī arī potenciāla alkoholiķa vaibstu. Un naidu pret teksta un skatuves biogrāfijas ziņā nežēlīgi “apcirsto” nodevīgo komilitoni Vanckaru, ko spēlē LKA students Gusts Ābele.

No kreisās: Dāvids Surģenieks – Egons Dombrovskis, Grizelda – Laura Siliņa, konsuls Majors – Egils Melbārdis, Majora kundze – Evija Krūze, Surģenieka kundze – Daiga Gaismiņa // Foto – Kristaps Kalns

Papi, mammas un jaunākais dēls

Vecāku paaudze, iespējams, no jauniešu skatpunkta, rādīta sevišķi kariķētās aprisēs. Abi Surģenieki – Egona Dombrovska Dāvids Surģenieks un Daigas Gaismiņas Surģenieka kundze aiz cienīguma un pamatīga polsterējuma plīst vai pušu. Surģeniece grozās uz visām pusēm kā cāļu māte, Surģenieks šarmē ar pārticīga cilvēka solīdumu un zemu balsi. Iepretī dūšīgajiem un no plebejiskuma ne gluži brīvajiem Surģeniekiem konsuls Majors, ko Egils Melbārdis spēlē kā stīvu militāristu ar taisnu kā dēlis muguru, un viņa kundze Evijas Krūzes pikantā dzīves baudītājas atveidā izskatās smalkās sabiedrības prasībām vairāk pieslīpējušies.

Aktieriskā ziņā patīkams pārsteigums ir Surģenieku jaunākā dēla Imalīna tēlotājs Gustavs Švēdenbergs (citā sastāvā šajā lomā skatāms Pauls Jēkabs Eldridžs). Saprotamu iemeslu dēļ dramaturģijā izpaliek Anšlava Eglīša plaši izvērstais sižets par to, kā apsviedīgais Imalīns nodibina slepenu organizāciju – Zirnekļu ordeni. Bet pat ievērojami reducētas izpausmes apstākļos Gustavam Švēdenbergam – ziņkārīgam un nevainojami pašapzinīgam smaildegunim – izdodas radīt priekšstatu par topošu dendiju un lietpratēju dzīves problēmu risināšanā.

Ne pārāk labi ieeļļots mehānisms

Teātris ir plastiska māksla, un uzveduma hiperbolizētā forma šķiet esam atbilstīgs veids, kā pārtulkot Anšlava Eglīša lingvistisko šarmu līdzvērtīgā skatuves darbībā. Tomēr pirmizrādes vakarā bija sajūta, ka izrāde ripo uz priekšu kā ne pārāk labi ieeļļots mehānisms. Nelikās, ka aktieriem jau mēģinājumu periodā būtu izdevies “apdzīvot” un padarīt organisku asprātīgi iecerēto horeogrāfiju un savu varoņu pārspīlēto skatuves uzvedību. Iespējams, pietrūkst vien skatītāju reakcijas, lai tas varētu notikt, izrādei laika gaitā iespējējoties.

Par to, ka ekscentriskā forma ir teicams “transportlīdzeklis” rakstura atklāsmei, šo rindu autorei vislabāk šķiet liecinām Matīsa Budovska radītais tēls, starp kura ķermeni un dvēseles stāvokli nav palikusi ne vismazākā plaša. Necilais mājskolotājs Šeturiņš ar diženo vārdu Cēzars savu apjukumu, bīklumu un neizlēmību dara ieraugāmu, kājām atturīgi streipuļojot un sametoties uz vienu pusi, rokām neatrodot mieru un skatienam – fokusu. Skaidrs, ka cilvēks ar tik zemu pašnovērtējumu ir viegli piespiežams uz nelikumīgām darbībām. (Uzziņai – Šeturiņš paraksta vekseļus, par kuriem Surģenieks galvo, lai aizņemtos milzīgas naudas summas.)

Uz ko ir vērts paļauties

Uzveduma žanrs programmas grāmatiņā ir definēts kā precību sāga. Varētu piebilst – komiska precību sāga. Jādomā, ne gluži varoņeposa nozīmē, drīzāk tēmējot uz sarežģīto šķēršļu pārvarēšanas procesu un neparedzamo notikumu virknējumu.

Režisore Paula Pļavniece programmas grāmatiņā teic, ka izrāde iecerēta kā pieaugšanas stāsts par dzīves ceļa meklējumiem, spēju sasniegt briedumu un pieņemt lēmumus. Citiem vārdiem – līgavu medības ir process, kurā pamatinstinkts kalpo kā instruments dzīves sakārtošanai. Visos līmeņos – sugas turpināšanai, ekonomiskas stabilitātes garantēšanai, sociālas augšupejas veicināšanai. Varbūt tieši uz to, proti, pamatinstinktu, ir vērts paļauties nedrošos laikos – tagad tāpat kā toreiz.